

Wojciech Mruk

Czy św. Franciszek z Asyżu odbył pielgrzymkę do Jerozolimy?

Zycie św. Franciszka z Asyżu obfitowało w niezwykle wydarzenia. Podejmowane przez niego działania i wyjątkowa osobowość sprawiły, że wokół jego biografii wyrosło wiele legend, które niejednokrotnie trudno oddzielić od prawdy. W ostatniej ćwierci XIV stulecia, ponad półtora wieku po śmierci Ojca Serafickiego, Bartłomiej z Pizy stworzył dzieło zatytułowane *Opus de Conformitate vitae beati Francisci ad vitam Domini Iesu Christi Redemptoris nostri*. Święty Franciszek został w nim ukazany jako wierny naśladowca Zbawiciela, który swym życiem w pełni zasłużył na miano *alter Christus*. Wśród zasług Biedaczyny z Asyżu autor wymienił m.in. odbycie pielgrzymek do najważniejszych ówczesnych sanktuariów tj. grobów św. Piotra i św. Pawła w Rzymie, do grobu św. Jakuba w Composteli, na Monte Gargano i do Grobu Chrystusa¹. W ocenie łacińskich chrześcijan żyjących u schyłku XIV w. odwiedzenie wszystkich wyliczonych miejsc świętych zasługiwało na najwyższą pochwałę. Czy jednak święty Franciszek rzeczywiście modlił się u Grobu Zbawiciela w Jerozolimie?

Niewątpliwie Ojciec Seraficki przez szereg lat planował podróż do Ziemi Świętej, a zamiar ten udało się mu zrealizować w 1219 roku². Wtedy to, prawdopodobnie niedługo po zakończeniu obrad Kapituły Generalnej, która odbyła się w Zielone Świątki, czyli 26 maja 1219 r., św. Franciszek wyruszył na Wschód³. Informacje o tej podróży znalazły się w wielu niezależnych od siebie źródłach, w tym także w najważniejszych *Żywotach św. Franciszka*, spisanych w XIII stuleciu, tj. w dziełach Tomasza z Celano i św. Bonawentury. Utwory te miały charakter oficjalnych biografii, których treść została zaakceptowana przez władze Zakonu⁴. Co godne podkreślenia i jednocześnie zastanawiające, obaj franciszkańscy autorzy nie wspomnieli o odwiedzeniu przez św. Franciszka Jerozolimy czy innych miejsc świętych w Syrii i Palestynie.

Jak zaznaczono wyżej, fakt odbycia przez Ojca Serafickiego podróży do Ziemi Świętej jest dobrze poświadczony źródłowo i nie budzi wątpliwości badaczy. Nie potrafimy jednak obecnie ustalić wielu szczegółów dotyczących jej przebiegu. Zdaniem części uczonych Franciszek z grupą towarzyszących mu braci wypłynął z Ankony. Port ten wymieniony został jednak dopiero w datowanym na ostatnią ćwierć XV w. dziele Mariana z Florencji zatytułowanym *Libro delle vite de Sancti Frati Minori*⁵.

Nie można wykluczyć, że inspiracją dla tej informacji były wiadomości dotyczące pierwszej, nieudanej próby wyruszenia św. Franciszka na Wschód w 1212 r. Tworzący w XIII w. autorzy, m.in. Tomasz z Celano i św. Bonawentura wiązali z tym ośrodkiem zakończony niepowodzeniem rejs na Wschód. Jednak w ich relacjach nie ma mowy o *wyruszeniu* z Ankony, a jedynie o *powrocie* do Italii wraz z żeglarzami pochodzącymi z tego właśnie miasta⁶. Położona ok. 100 km od Asyżu Ankona, mogła być oczywiście portem, z którego Biedaczyna wyruszył w rejs do Ziemi Świętej, choć nie ma na to żadnego bezpośredniego dowodu. Zdaniem niektórych badaczy rejs miał się rozpocząć w dzień św. Jana tj. 24 czerwca 1219 r.⁷ Również ta wiadomość nie ma żadnego bezpośredniego potwierdzenia w źródłach, ale data ta jest możliwa. Po wspomnianej Kapitule Generalnej, która odbyła się 26 maja 1219 r. św. Franciszek mógł w ciągu niespełna miesiąca dotrzeć do Ankony lub innego miasta portowego w Italii. W Ziemi Świętej bracia mieli się pojawić w drugiej połowie lipca 1219 r. Taki termin przybycia Franciszka do Akki podaje m.in. Łukasz Wadding i jest on prawdopodobny, jeżeli uwzględnimy możliwy termin wyruszenia z Porcjunkuli oraz przypuszczalny czas trwania rejsu z Italii (może z Ankony) do któregoś z portów na wybrzeżu syryjskim⁸. Za tezę, że miejscem lądowania w Syrii była Akka przemawia kilka argumentów. Do tego ważnego portu pozostającego w ręku chrześcijan udawało się wiele statków z Europy. W mieście tym, będącym wówczas stolicą Królestwa Jerozolimskiego, znajdowała się najprawdopodobniej stała siedziba brata Eliasza, pierwszego ministra franciszkańskiej Prowincji Ziemi Świętej, a święty Franciszek zapewne chciał się z nim spotkać. Wszystko to przemawia za tym, że portem lądowania mogła być Akka⁹.

Nie dysponujemy obecnie żadnymi źródłami zawierającymi informacje na temat aktywności świętego Franciszka w kilku kolejnych tygodniach. Wiemy jedynie, że zapewne przed 29 sierpnia 1219 r. przebywał już w obozie krzyżowców oblegających Damiettę w Egipcie¹⁰. Najprawdopodobniej Biedaczyna dotarł z Akki do Egiptu drogą morską. Od jesieni 1217 r. w Ziemi Świętej działały bowiem oddziały krzyżowców z Europy, którzy przybyli pod dowództwem Leopolda Austriackiego i Andrzeja II, króla Węgier. Od sierpnia 1218 r. chrześcijanie oblegali Damiettę i oczekiwali na nadejście posiłków z Europy, które dotarły we wrześniu i październiku 1218 r. Walki w delcie Nilu toczyły się jeszcze przez ponad rok. Obecność i aktywność armii chrześcijańskiej w Egipcie nie pozostała bez wpływu na sytuację na kontrolowanych przez muzułmanów terenach Palestyny i Syrii. Panujący nad Jerozolimą sułtan Al-Mu'azzam, obawiając się możliwości utraty Świętego Miasta, w marcu 1219 r. wydał rozkaz zniszczenia fortyfikacji Jerozolimy i innych miast. Działania te wywołały panikę wśród muzułmańskich mieszkańców, którzy odczytali je jako sygnał zbliżania się sił chrześcijańskich. Po raz kolejny pojawił się pomysł zburzenia chrześcijańskich świątyń w Jerozolimie. Jednocześnie z tymi działaniami panujący w Syrii Al-Mu'azzam i jego brat Al-Kamil z Egiptu podjęli próbę zmobilizowania wszystkich muzułmanów do świętej wojny przeciw krzyżowcom¹¹. W ówczesnej sytuacji militarnej i politycznej podróż z Akki do Damietty drogą lądową przez kontrolowane przez muzułmanów tereny byłaby dla Biedaczyny nie tylko bardzo ryzykowna, ale prawie niemożliwa. Dlatego też z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że święty Franciszek

na przełomie lipca i sierpnia 1219 r. przepłynął z Akki do Egiptu i nie odwiedził wówczas Jerozolimy.

Podczas swego pobytu w obozie krzyżowców pod Damietą Ojciec Seraficki udał się do obozu sułtana Al-Kamila i podjął próbę nawrócenia go na wiarę chrześcijańską. Ta wyprawa misyjna, mimo całej niezwykłości przedsięwzięcia, nie budzi obecnie wątpliwości uczonych¹². Święty Franciszek i brat Illuminat przebywali wśród Saracenów przez pewien czas, a następnie zostali bezpiecznie odesłani do obozu krzyżowców. Przypuszcza się, że ich misja trwała kilka, może kilkanaście dni, a minoryci wrócili między chrześcijan zapewne w ostatniej dekadzie września 1219 r.¹³ Nie wiemy jak długo święty Franciszek pozostał w Egipcie. W *L'Estoire de Eracles Empereur* podana została informacja, że był obecny w czasie zajmowania Damietty przez siły krzyżowców, czyli 5 listopada 1219 r., a po pewnym czasie wyjechał do Syrii¹⁴. Nie dysponujemy obecnie żadnymi precyzyjnymi wiadomościami dotyczącymi działań podejmowanych przez św. Franciszka w kolejnych miesiącach. Możemy jedynie ustalić, że zapewne w końcu lata lub na początku jesieni 1220 r. wrócił do Europy¹⁵. Brak wiarygodnych źródeł informujących o aktywności Biedaczyny w okresie między listopadem 1219 r. a sierpniem/wrześniem 1220 r. otwiera drogę do przedstawiania rozmaitych hipotez¹⁶. Zdaniem części badaczy Ojciec Seraficki pozostał w Damietcie przynajmniej do początków lutego 1220 r. i w święto Oczyszczenia Najświętszej Marii Panny (czyli 2 lutego) uczestniczył w uroczystej mszy świętej odprawionej w dawnym meczecie zamienionym na katedrę¹⁷. Jest to jednak tylko przypuszczenie, nieoparte żadnymi bezpośrednimi przekazami źródłowymi. Według H. Golubovicha Biedaczyna opuścił Egipt w marcu 1220 r.¹⁸. Możliwe, że wraz z królem Jerozolimy Janem z Brienne udał się drogą morską bezpośrednio do Akki¹⁹. Zdaniem innych przynajmniej część podróży przebiegała drogą lądową, a święty Franciszek właśnie wtedy mógł odwiedzić Jerozolimę, Betlejem i inne miejsca święte²⁰. Przypuszczenie takie nie znajduje bezpośredniego uzasadnienia we wczesnych, wiarygodnych źródłach. Jest ono natomiast zgodne z mentalnością ówczesnych chrześcijan oraz z pragnieniami, jakie mógł żywić Ojciec Seraficki. Jego chęć naśladowania Chrystusa mogła go skłaniać do tego, by odwiedzić miejsca uświęcone obecnością Zbawiciela. Pobyt na Wschodzie był znakomitą i jedyną okazją do tego typu doświadczeń. Należy jednak podkreślić, że wiadomości o odwiedzeniu przez Franciszka miejsc świętych na Wschodzie pojawiły się dopiero w źródłach XIV-wiecznych²¹. Datowana na drugą dekadę XIV stulecia anonimowa *Leggenda antica* zawiera informację o tym, że Biedaczyna podczas wizyty w obozie sułtana uzyskał przywilej zwalniający wszystkich minorytów z obowiązku opłacania trybutu przy wejściu do bazyliki Grobu Pańskiego²². Anioł Clareno na początku trzeciej dekady XIV w. napisał, że Franciszek i jego bracia nie tylko otrzymali od sułtana Al-Kamila przywilej zwalniający ich z obowiązku opłacania trybutu, ale że Biedaczyna odwiedził kontrolowaną przez muzułmanów Jerozolimę, a następnie bezpiecznie powrócił na ziemię chrześcijan²³. Wiadomości te należy traktować z wielką ostrożnością. Po pierwsze ich autorzy podali w swych dziełach liczne informacje absolutnie nieprawdziwe²⁴. Po wtóre wiele wiarygodnych źródeł dowodzi, że w kolejnych dekadach od minorytów, podobnie jak od innych chrześcijańskich pielgrzymów, pobierano opłaty za wejście do Grobu Chrystusa²⁵.

Prawdopodobnie więc domniemany przywilej Al-Kamila jest wyłącznie wytworem wyobraźni XIV-wiecznych autorów, podobnie jak i wiele innych podanych przez nich informacji o pobycie Biedaczyny w Ziemi Świętej.

Milczenie najważniejszych XIII-wiecznych źródeł na temat domniemanej pielgrzymki Ojca Serafickiego do Grobu Zbawiciela każe z wielką ostrożnością traktować późniejsze przekazy. *Żywoty* spisane przez Tomasza z Celano i św. Bonawenturę miały przecież, jak wspomniano wyżej, charakter oficjalnych biografii. Co więcej w momencie ich powstawania żyli jeszcze minoryci, którzy osobiście znali świętego Franciszka lub braci, którzy towarzyszyli mu podczas podróży na Wschód. Pominięcie informacji o wizycie i modlitwie Franciszka u Grobu Zbawiciela, gdyby takie zdarzenie rzeczywiście miało miejsce, byłoby trudne do wytłumaczenia. Co więcej, przemilczenie tak ważnego epizodu podważałoby wiarygodność zarówno autorów, jak i ich dzieł. Tym bardziej, że pielgrzymka do Jerozolimy była wówczas postrzegana jako praktyka religijna godna najwyższej pochwały²⁶. Obydwaj wspomniani autorzy zapewne doskonale zdawali sobie z tego sprawę, co więcej Tomasz z Celano zanotował informację o tym, że do miejsc świętych w Palestynie pielgrzymowała matka św. Klary²⁷.

Co godne podkreślenia w większości źródeł opisujących motyw, którymi kierował się św. Franciszek, wyruszając na Wschód, w tym także w dziełach Tomasza z Celano i św. Bonawentury wymieniono jako najważniejsze cele podróży chęć szerzenia wiary i poszukiwanie męczeńskiej śmierci. W żadnym ze źródeł nie ma mowy o tym, że Franciszek pragnął pielgrzymować i nawiedzić sanktuarium w Ziemi Świętej²⁸.

Całkowite milczenie wczesnych źródeł franciszkańskich na temat ewentualnego odwiedzenia przez Ojca Serafickiego miejsc świętych w Syrii i Palestynie wskazuje na to, że św. Franciszek prawdopodobnie nie pielgrzymował do Jerozolimy czy Betlejem. Pojawiające się w źródłach z XIV w. informacje są więc prawdopodobnie jedynie próbą wzbogacenia legend o życiu Biedaczyny z Asyżu o kolejny, atrakcyjny epizod. Należy jednak podkreślić, że w XIV i XV stuleciu, czyli w okresie gdy rozpowszechniły się opowieści o domniemanej pielgrzymce św. Franciszka do Jerozolimy, bracia mniejsi odgrywali w Ziemi Świętej szczególną rolę. W rezultacie negocjacji prowadzonych w latach 1333–1335 z sułtanem an-Nasirem Muhammadem udało się uzyskać zgodę na osiedlenie się minorytów w Jerozolimie i Betlejem oraz pełnienie przez nich służby bożej w Bazylice Grobu Pańskiego, w Bazylice Narodzenia, a także w Grobie Marii, a niebawem i w innych miejscach świętych²⁹. Przez szereg kolejnych lat franciszkanie byli jedynymi duchownymi łacińskimi stale obecnymi w Ziemi Świętej. To na ich barkach spoczywało nie tylko zapewnienie ciągłości łacińskiego kultu w najświętszych miejscach chrześcijaństwa, ale także opieka zarówno duchowa, jak i materialna nad pielgrzymami z łacińskiej Europy³⁰. To m.in. dzięki aktywności braci mniejszych w XIV i XV w. pątnicy z łacińskiej Europy mogli w miarę bezpiecznie i w sposób zorganizowany odwiedzać miejsca święte w Palestynie i Syrii. Utrwalenie przekonania o tym, że św. Franciszek odwiedził Grób Pański jako pielgrzym było doskonałym argumentem uzasadniającym obecność i zaangażowanie minorytów w Ziemi Świętej. Co więcej podtrzymanie wśród mieszkańców łacińskiej Europy zainteresowania pielgrzymowaniem do Jerozolimy i stały napływ pobożnych

wędrowców były warunkiem utrzymania się franciszkanów w kraju opanowanym przez muzułmanów. Dlatego też przedstawianie świętego Franciszka jako pielgrzyma, który odwiedził Jerozolimę mogło być podyktowane nie tylko chęcią przypisania Ojcu Serafickiemu kolejnych zasług, ale dodatkowo uzasadniało obecność braci mniejszych w Ziemi Świętej i ich zaangażowanie w propagowanie ruchu pielgrzymkowego.

Przypisy:

¹ (...) *visitavit pluries limina Apostolorum Petri et Pauli, Sanctum Iacobum de Galecia, Sanctum Angelum de monte Gargano, et Domini Sepulchrum*, Bartholomaeo de Pisa, *Opus de Conformitate vitae beati Francisci ad vitam Domini Iesu Christi Redemptoris nostri*, ed. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano* t. I, Quaracchi 1906, s. 74.

² Pierwszą, nieudaną próbę dotarcia do Ziemi Świętej św. Franciszek podjął w 1212 r. Ze względu na niesprzyjające wiatry rozpoczęty wówczas rejs zakończył się u wybrzeży Dalmacji, a Franciszek musiał wrócić do Italii. Tomasz z Celano, *Życiorys pierwszego świętego Franciszka z Asyżu*, (tłum.) C.T. Niezgoda, [w:] R. Prejs, Z. Kijas (red.) *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005, s. 481; tenże, *Traktat o cudach świętego Franciszka z Asyżu*, (tłum.) C.T. Niezgoda, B. Tuszewska, K. Kościelniak, [w:] R. Prejs, Z. Kijas (red.) *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005, s. 754; Bonawentura z Bangoregio, *Życiorys większego świętego Franciszka z Asyżu*, (tłum.) S. Kafel, [w:] R. Prejs, Z. Kijas (red.) *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005, s. 913; Julian ze Spiry, *Oficjum rymowane o świętym Franciszku*, (tłum.) J. Norel, [w:] R. Prejs, Z. Kijas (red.) *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005, s. 1188; *Cronica XXIV generalium ordinis minorum cum pluribus appendicibus*, [w:] *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*. Edita a patribus Collegii S. Bonaventurae, T. III, Quaracchi 1897, s. 12; Civezza M. da, *Storia universale delle missioni francescane*, vol. I, Romae 1857, s. 36; M. Roncaglia, *Storia della provincia di Terra Santa*, vol. I, I francescani in Oriente durante le crociate, (sec. XIII) [w:] *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*, Serie quarta: Studii, t. I, Cairo 1954, s. 21; G. Golubovich, *Viaggi di S. Francesco in Oriente. Dissertazione lette nella solenne Accademia tenuta nel Collegio internazionale di S. Antonio in Roma il 5 Gennaio 1919*, [w:] *S. Francesco d'Assisi e la Terra Santa. Nel VII centenario dal suo viaggio in Oriente 1219–1919*, Gerusalemme, s. 25; G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 86; L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, Kraków 1998, s. 30; B. Fedele, *Missionari francescani. Sintesi storica bio-bibliografica con Sommario Geografico-Cronologico*, Aquila 1966, s. 32; A. House, *Święty Franciszek z Asyżu*, Warszawa 2002, s. 119; J. Tolan, *The Friar and the Sultan: Francis of Assisi's Mission to Egypt*, "European Review", vol. 16, № 1, 2008, s. 116; F Van Ortroy, *S. François d'Assise et son voyage en Orient*, „Analecta Bollandiana”, t. 31, 1912, s. 452.

³ G. Fedalto, *La chiesa latina in Oriente*, vol. 1. Verona 1981, s. 196; P. de Magliano, *Geschichte des heil. Franziskus und der Franziskaner*, Bd. I, *Von St. Franziskus bis St. Bonaventura (1181–1274)*, München 1883, s. 87; A. House, *op.cit.*, s. 179; L. de Chéranche, *Saint François d'Assise (1182–1226)*, Paris 1892, s. 164.

⁴ Cz. Gniecki, *Hagiograficzne źródła franciszkańskie powstałe w XIII i XIV w.*, Biblioteka Instytutu Studiów Franciszkańskich 10, Kraków 2005, s. 65–67, 74–81, 85–87, 115–122, 128–134.

⁵ Mariano da Firenze, *Libro delle vite de Sancti Frati Minori*, ed. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica ...*, t. I, s. 77; C. Aerts, *Les Franciscains au pays de Jésus*, b.m., 1932, s. 11; S. De Sandoli, *Le fonti storiche del sec. XIII sulla presenza francescana nella provincia di Terra Santa*, *Acta Custodiae Terrae Sanctae, Anno XXXIX*, 1994, N.1., s. 151; F. Paul, *Les Frères-Mineurs en Syrie [w:] S. Francesco d'Assisi e la Terra Santa. Nel VII centenario dal suo viaggio in Oriente 1219–1919*, Gerusalemme, s. 56.

⁶ Tomasz z Celano, *Życiorys pierwszy...*, s. 481, Bonawentura z Bangoregio, *Życiorys większy...*, s. 913.

⁷ C. Guzzo, *Il Libro d'Oro dei Francescani di Terra Santa*, Venezia 1939, s. 22; W. Di Fonzo, *Św. Franciszek z Asyżu (1182–1226). Zarys biograficzny, duch i osobowość [w:] W.Di Fonzo, J. Odoardi, A. Pompei, Bracia Mniejsi Konwentualni*, Biblioteka Instytutu Franciszkańskiego 1, Niepokalanów 1988, s.14; **L. de Chérance**, *op.cit.*, s. 175; J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, Warszawa 2001, s. 63; B. Pandžić, *Historia missionum ordinis fratrum minorum*, vol. IV. *Regiones Proximi Orientis et Paeninsulae Balcanicae*, Romae 1974, s. 8.

⁸ L. Wadding, *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, ed. J.M de Fonseca ab Eborā, Quaracchi 1931, t. I, s. 357; J.K. Hyde, *Navigation in the Eastern Mediterranean in the 14th and 15th centuries according to Italian pilgrims' books*, "Papers in Italian Archaeology", vol. I, The Lancaster Seminar, vol. 41 (II) 1978, tabl. 31.1, 31.3; P. Sabatier, *Life of St. Francis of Assisi*, New York 1894, s. 228; H.L. Savage, *Pilgrimages and Pilgrims Shrines in Palestine and Syria after 1095*, [w:] *A History of the Crusades*, ed. K.M. Setton, vol. IV, Madison 1976, s. 29.

⁹ G. Golubovich, *Serie cronologica dei reverendissimi superiori di Terre Santa ossia dei provinciali custodi e presidenti della medesima già commissari apostolici dell'oriente e sino al 1847 in officio di gran maestri del s. militare ordine del SS. Sepolcro attuali prelati mitrati, provinciali e custodi di T.S. guardiani del s. Monte Sion e del SS. Sepolcro di N.S.G.C. ecc.. Nuova Serie.*, Gerusalemme 1898, s. XII; M. Roncaglia, *St Francis of Assisi and the Middle East*, Cairo 1957, ..27; M. Robson, *The Franciscans in the Middle Ages*, Woodbridge 2006, s. 72, S. De Sandoli, *Le fonti storiche...*, s. 52, W. Mruk, *Franciszkanie i Ziemia Święta w XIII wieku (do roku 1291)*, Kraków 2010. s. 91–93.

¹⁰ W dniu 29 sierpnia miała miejsce bitwa części sił krzyżowców z Saracenami, która zakończyła się klęską chrześcijan; Iohannes de Tulbia, *Liber dueli christiani in obsidione Damiate exacti*, ed. R. Röhricht [w:] *Quinti belli sacri scriptores minores*, ed. R. Röhricht, Genevae 1879, s. 158–159; P. de Magliano, *op. cit.*, s. 88; C.Guzzo, *op. cit.*, s.3; P. Sabatier, *op. cit.*, s. 228; A. House, *op. cit.*, s. 185; L. de Chérance, *op. cit.*, s. 175–176; F. Morin, *Saint François d'Assise et les Franciscains*, Paris 1853, s. 69.

¹¹ S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*, t. II Warszawa 1988, s. 152–157.

¹² Jakub de Vitry, *Epistola Magni Iacobi Aconensis Episcopi missa ad Religiosos, familiares et notos suos in Lotharingia existens, De captione Damiatæ (febr 1220)*, ed. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 8; H. von Sybel, *The History and Literature of the Crusades*, London 1861, s. 326; F.Z. Munir, *Sultan al-Malik Muhammad al-Kamil and Saint Francis: interreligious dialogue and meeting at Damietta*, „Journal of Islamic Law and Culture”, vol. 10, No, 3, 2008, s. 305; T. Bellorini, *The Franciscans in Egypt [w:] S. Francesco d'Assisi e la Terra Santa. Nel VII centenario dal suo viaggio in Oriente 1219–1919*, Gerusalemme 1919, s. 74; J. Tolan, *The Friar and the Sultan: Francis of Assisi's Mission to Egypt*, "European Review", vol. 16, N° 1, 2008, s. 116;

L. Lemmens, *De Sancto Francisco Christum praedicante coram sultano Aegypti*, "Archivum Franciscanum Historicum", a. et t. XIX, 1926, s. 564; F. Cardini, *Europa a Islam. Historia nieporozumienia*, Kraków 2006, s. 101; R. Manselli, *Św. Franciszek i jego towarzysze*, Kraków 2009, s.252.

¹³ Jordan z Jano, *Chronica Fratris Iordani a Iano ord. Fratrum Minorum*, [w:] *Analecta Franciscana sive Chronica Aliaque Varia Documenta ad Historiam Fratrum Minorum Spectantia. Edita a Patribus Collegii S. Bonaventurae*. t. I, Quaracchi 1885, s. 4; Tomasz z Celano, *Życiorys pierwszy...*, s. 483; Bonawentura z Bangoregio, *Życiorys większy...*, s. 915; *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, pub. par M.L. de Mas Latrie, Paris 1871, s. 431–432; J. Richard, *La Papauté et les missions d'Orient au Moyen Âge (XIIIe–XVe siècles)*, Collection de l'école française de Rome 33, Roma 1998, s. 37.

¹⁴ *L'Estoire de Eracles Empereur et la conqueste de la terre d'outremer*, [w:] *Recueil de Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, t. II, Paris 1859, s. 348; C. Aerts, *op. cit.*, s. 12–13.

¹⁵ Jordan z Jano, *op. cit.*, s. 6; Tomasz z Celano, *Życiorys drugi świętego Franciszka z Asyżu*, tłum C.T. Niezgodna [w:] R. Prejs, Z. Kijas (red.) *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005, s. 668; F Van Ortoy, *S. François d'Assise et son voyage en Orient*, "Analecta Bollandiana", t.31, 1912, s. 456; J. Moorman, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968, s. 50; C. Aerts, *op. cit.*, s. 14; M. Beaufreton, *Saint François d'Assise*, Paris 1925, s. 216; P. Gratien, *Histoire de la Fondation & de l'Évolution de l'Ordre des Frères Mineurs au XIII e siècle*. Paris 1928, s. 16–17; S. Béraud, *Présence des Franciscains de Terre Sainte à Chypre. Panorama historique (de 1217 à nos jours)*, *Studia Orientalia Christiana. Collectanea* 22, Cairo-Jerusalem 1989, s. 129; W. Mruk, *op. cit.*, s. 104–107.

¹⁶ C. Guzzo, *op. cit.*, s. 23–25; D.Vigiani, *I Luoghi Santi e i Francescani* [w:] *S. Francesco d'Assisi e la Terra Santa. Nel VII centenario dal suo viaggio in Oriente 1219–1919*, Gerusalemme, s. 53.

¹⁷ Iohannes de Tulbia, *De Domino Iohanne Rege Ierusalem*, ed. R. Röhricht [w:] R. Röhricht (red.) *Quinti belli sacri scriptores minores*, Genevae 1879, s. 139–140; S. Runciman, *op. cit.*, t. III, s. 163.

¹⁸ G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 95; tenże, *San Francesco e i Francescani in Damietta (5 nov. 1219–2 febb. 1220)*, "Studi francescani" 1926, 13, s. 319–323.

¹⁹ A. House, *op. cit.*, s. 197; G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 96; S. Runciman, *op. cit.*, t. III, s. 162.

²⁰ Obszernie o tych hipotezach pisał m.in. P. Sabatier, *op. cit.*, s. 231.

²¹ Informacje o źródłach informujących o domniemanej wizycie św. Franciszka w miejscach świętych Syrii zestawił G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 96.

²² (...) *et comandò che esso et tucti li Frati suoi potessero andare al Sepulcro senza pagare tributo(...)*, *Leggenda antica*, ed. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 51.

²³ *Soldanus (...) ipsum et omnes fratres suos libere ad Sepulhrum et absque tributi solutione, accedere posse mandavit.*, Angelo Clareno, *Chronica seu septem Tribulationum Ordinis Minorum*, G. Golubovich (red.), *Biblioteca bio-bibliografica...*, t. I, s. 56.

²⁴ Bartłomiej z Pizy niewątpliwie błędnie przedstawił itinerarium św. Franciszka w Ziemi Świętej, co więcej podał jako absolutnie pewny fakt nawrócenie sułtana Al-Kamila na chrześcijaństwo. Bartholomaeo de Pisa, *op. cit.*, s. 74–75. Z kolei Marian z Florencji napisał, że brat Eliasz był podczas podróży św. Franciszka na Wschód wikariuszem kierującym zakonem w Europie, a nie ministrem w Syrii jak było w rzeczywistości. Mariano da Firenze, *Libro ...*, s. 77–78.

²⁵ Niccolò of Poggibonsi, *A Voyage Beyond the Seas (1346–1350)*, trans., ed. T. Bellorini, E. Hoade, Studium Biblicum Franciscanum, Collectio Maior, No 2, Jerusalem 1945, s. 8.

²⁶ A. House, *op. cit.*, s. 197. B. da Carasco; *L'Opera de Francescani di Terra Santa* [w:] *S. Francesco d'Assisi e la Terra Santa. Nel VII centenario dal suo viaggio in Oriente 1219–1919*, Gerusalemme, s. 92.

²⁷ Tomasz z Celano, *Żywot świętej Klary z Asyżu*, (tłum.) C.T. Niezgodą, [w:] R. Prejs, Z. Kijas (red.) *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005, s. 2253.

²⁸ Tomasz z Celano, *Życiorys drugi...*, s. 584; tenże, *Traktat o cudach...*, s. 754; Bonawentura z Bangoregio *Życiorys większy...*, s. 912, 914; Jordan z Jano, *op.cit.*, s. 4; J. Tolan, *op. cit.*, s.118.

²⁹ S. De Sandoli, *The Peaceful Liberation of the Holy Places in the XIV Century*, "Studia Orientalia Christiana, Monographie", No 3, 1990, s. 37–42.

³⁰ W. Mruk, *Pielgrzymowanie do Ziemi Świętej w drugiej połowie XIV wieku*, Kraków 2001, s. 117–154.

Did Saint Francis make a pilgrimage to Jerusalem?

(SUMMARY)

According to testimony from the 14th and 15th centuries, St. Francis visited Jerusalem and other holy places during his journey to the Holy Land. We know that the Seraphic Father spent several months – probably from late summer of 1219 till the summer of 1220 – in Outremer. Unfortunately, we cannot find any information about his pilgrimage to Bethlehem or Jerusalem in the most valuable of sources from the 13th century. Thomas of Celano and St. Bonaventura, authors of official biographies of St. Francis approved by the authorities of the Franciscan Order, did not mention any such episode in his life. In the Middle Ages, a pilgrimage to Jerusalem was a highly prized religious practice. Hence, the only one reason why both authors would not have mentioned St. Francis' pilgrimage is that he had not made such a pilgrimage. It is possible that stories about his pious visit to the Holy Land were merely the creation of late medieval authors. During the 14th and 15th centuries, the Franciscans were the only representatives of the Roman Catholic Church in the Holy Land. Their mission would be hardly possible without European pilgrims. Most pilgrims were quite certain that they were following the footsteps of St. Francis.

Wojciech Mruk, dr
Instytut Historii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków